

До разової спеціалізованої вченої ради на здобуття ступеня доктора філософії Донецького державного університету внутрішніх справ

ВІДГУК

**офіційного опонента, кандидата юридичних наук, доцента Острогляда
Олександра Васильовича на дисертацію Зборшків Аліни Олександрівни
«Кримінальна відповідальність за домагання дитини для сексуальних цілей»,
представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії за
спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дослідження. Захист прав і свобод дитини має бути пріоритетом для кожної демократичної держави. Особливо, якщо мова йде про сексуальну сферу. Питання захисту статевої недоторканості дитини є ключовим як для міжнародної спільноти так і для національного законодавця, оскільки саме неповнолітні потребують додаткового захисту через неможливість, в силу ряду причин, надати адекватну відсіч злочинцю.

Зміна чинного кримінального законодавства, що пов'язана з імплементацією Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції), призвела до змін в змістовному наповненні діянь передбачених Розділом IV КК України «Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи», загалом, та ст. 156-1 «Домагання дитини для сексуальних цілей», зокрема.

Неповнолітні в Україні останніми роками, а особливо в умовах війни, все частіше стають жертвами кримінально-протиправних дій, що потребує належної уваги з боку законодавця, судових, правоохоронних і правозахисних органів та суспільства загалом.

З огляду на це, визначення особливостей кримінальної відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей в Україні набуває надзвичайно актуального наукового та практичного забарвлення.

Оцінка наукової обґрунтованості положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність.

Дисертація виконана Аліною Олександрівною Зборщук як наукове завершене дослідження містить усі необхідні елементи, котрі визначені вимогами до такого виду робіт на здобуття ступеня доктора філософії у галузі права. Аналіз дисертації дозволяє зробити висновок про єдність структурних складових, їх логічну пов'язаність, наукову та нормативну послідовність викладення понятійної бази та висновків.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність забезпечується використанням широкого спектру загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, серед яких:

- *діалектичний метод* – для комплексного аналізу домагання дитини для сексуальних цілей як соціально негативного явища;

- *історико-правовий метод* – для вивчення особливостей становлення та розвитку кримінальної відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей;

- *порівняльно-правовий метод* – надав можливість проаналізувати міжнародний та європейський досвід кримінальної відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей та виявити можливі для запозичення засоби кримінально-правового реагування на такі діяння, закріплені у зарубіжних кримінальних законодавствах;

- *метод структурно-функціонального аналізу* – дозволив проаналізувати та удосконалити кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки, а також види та розміри покарань, встановлених за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України;

- *статистичний метод* – дозволив проаналізувати офіційну статистичну звітність, викладену на сайті Офісу Генерального прокурора та судової влади та ін.

Висока достовірність і обґрунтованість результатів дослідження забезпечується джерельною базою, в якій спостерігається використання судової практики, а також оприлюдненням та апробацією основних положень дисертації у 4 наукових статтях та участю у всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях.

З огляду на викладене, можна стверджувати про те, що викладені в дисертації наукові положення та сформувані висновки належним чином обґрунтовані та є достовірні.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що робота є одним з перших в Україні комплексним монографічним дослідженням кримінальної відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей.

У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень та висновків, запропонованих особисто здобувачем. Основні з них такі:

вперше:

- на підставі результатів дослідження, отриманих під час аналізу досвіду криміналізації домагання дитини для сексуальних цілей у кримінальному законодавстві Іспанії, доведено доцільність доповнити ст. 156-1 КК України частиною четвертою, у якій передбачити таку кваліфікуючу ознаку як спосіб вчинення кримінального правопорушення. Аргументовано, що таким способом може бути пропозиція надання грошової чи іншої винагороди потерпілій особі чи третій особі, обман, застосування насильства, а також погроза його застосування;
- доведено доцільність визначити, що повторним домагання дитини для сексуальних цілей має вважатись тоді, коли воно вчинене особою, яка раніше вчинила будь-яке із кримінальних правопорушень, передбачених ст. 156-1 або ч.ч. 3-4 ст. 152, ч.ч. 3-4 ст. 153, ст. 155 КК України. Обґрунтовано потребу у закріпленні цього положення у ч. 3 примітки до ст. 156-1 КК України.

Заслужовують на увагу і положення, котрі автором удосконалено, зокрема:

- теоретичні підходи до тлумачення поняття дитячої порнографії. Аргументовано доцільність внести зміни до примітки до ст. 156-1 КК України та визначити, що під дитячою порнографією в цій статті та статті 301-1 КК України слід розуміти твори, зображення чи інші матеріали, які візуально зображують дитину, залучену до реальної або модельованої сексуальної поведінки, чи будь-яке зображення дитячих статевих органів із сексуальною метою;

- критичне розуміння родового об'єкту кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, зокрема – в частині тлумачення меж застосування таких понять як «статева свобода», «статева недоторканість». Наведено додаткові аргументи на користь думки вчених, щодо того, що більш коректним буде вважати, що кримінально протиправному впливу піддається безпосередньо «сексуальна свобода» та «сексуальна недоторканість», а тому родовим об'єктом мають бути суспільні відносини у сфері забезпечення сексуальної свободи та сексуальної недоторканості особи.

Таким чином, на думку опонента, ступінь наукової новизни дослідження, обґрунтованість наведених у ньому положень, висновків та рекомендацій відповідає вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки та рекомендації, наведені у дисертації, можуть бути використані: – *законотворчій діяльності* – під час удосконалення національного кримінального законодавства України щодо кримінальної відповідальності та покарання за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості; – *науково-дослідній сфері* – для подальшого вивчення теоретичних та практичних проблем кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості (акт впровадження у науково-дослідну діяльність Донецького державного університету внутрішніх справ від 26 березня 2026 року); – *правозастосовній діяльності* – для підготовки концепцій, цільових

програм та стратегій, скерованих на розв'язання проблем кримінально-правової протидії кримінальним правопорушенням проти статевої свободи та статевої недоторканості; – *освітньому процесі* – під час підготовки навчально-методичних матеріалів, підготовлених для ефективного виконання здобувачами вищої освіти робочих навчальних програм із дисципліни «Кримінальне право» (акт впровадження в освітній процес Донецького державного університету внутрішніх справ від 26 березня 2026 року).

Повнота викладу наукових положень в опублікованих працях. Основні положення та висновки дисертації викладені у восьми наукових публікаціях, з яких чотири статті у фахових виданнях України та чотири тези доповідей на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях. Це забезпечує належну апробацію результатів дослідження.

Оцінка змісту та оформлення дисертації. Дисертація складається з трьох розділів, що містять 8 підрозділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел та 2 додатків. Анотація до дисертації запропонована двома мовами – українською та англійською. Загальний обсяг роботи становить 212 сторінок. Список використаних джерел містить 140 позицій.

Зміст дисертації має логічну, структуровану побудову, відповідає поставленій меті. План дисертації забезпечує комплексність та системність дослідження теми.

У першому розділі *«Теоретико-правові засади дослідження проблем кримінальної відповідальності за кримінальне правопорушення, передбачене статтею 156-1 Кримінального кодексу України»* автором досліджено теоретичні основи кримінально-правової протидії домаганням дитини для сексуальних цілей. Дисертантом здійснено історико-правовий аналіз становлення кримінальної відповідальності за це кримінальне правопорушення, визначено підстави його криміналізації, а також проведено порівняльно-правове дослідження законодавства України та зарубіжних держав щодо регламентації відповідальності за домагання

дитини для сексуальних цілей. Це дало змогу виявити особливості формування національного кримінального законодавства у зазначеній сфері, встановити тенденції його розвитку та окреслити напрями вдосконалення кримінально-правової охорони статевої свободи і статевої недоторканості дітей.

У другому розділі *«Кримінально-правова характеристика складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 156-1 Кримінального кодексу України»* дисертантом здійснено комплексний аналіз елементів складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України. Досліджено особливості об'єкта кримінального правопорушення, розкрито зміст його об'єктивної сторони, а також проаналізовано ознаки суб'єкта та суб'єктивної сторони домагання дитини для сексуальних цілей. За результатами проведеного дослідження сформульовано низку висновків і пропозицій, що мають теоретичне та практичне значення для правильної кримінально-правової кваліфікації цього кримінального правопорушення.

Третій розділ *«Окремі питання кримінальної відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей»* присвячений дослідженню особливостей кваліфікації кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України, його розмежуванню із суміжними складами кримінальних правопорушень, а також аналізу кваліфікуючих ознак і особливостей призначення покарання.

Текст дисертацій викладений науковим стилем. Висновки відповідають поставленим завданням в межах обраного об'єкту предмету дослідження, містять напрацьовані автором наукові положення, а також практичні рекомендації.

Робота побудована відповідно до вимог Міністерства освіти і науки України.

Не применшуючи позитивної оцінки дисертації Зборщік Аліни Олександрівни та результатів її дослідження, а також наголошуючи на відповідності роботи вимогам, які ставляться до робіт на здобуття ступеня доктора філософії, з позиції офіційного опонента вважаю за необхідне зупинитись на окремих міркуваннях щодо положень та висновків дисертаційного дослідження,

котрі можуть стати цікавою основою для наукових дебатів під час публічного захисту чи наведення додаткової аргументації дисертантом:

1. На сторінках 18-19 автор зазначає: «Водночас системний аналіз судової практики, а також статистики правоохоронних органів свідчить, що з моменту встановлення кримінально-правової заборони на домагання дитини для сексуальних цілей до сьогодні кількісний показник таких суспільно небезпечних діянь залишається стабільно низьким. До причин, якими зумовлена така кримінологічна ситуація, можна віднести, по-перше, високу латентність кримінальних правопорушень, передбачених ст. 156-1 КК України, яка може бути пояснена як особливостями їх вчинення, так і ставленням потерпілих та їх законних представників до вчинення щодо них домагання. По-друге, прогалини у конструкції диспозиції ч. 1 та ч. 2 ст. 156-1 КК України ускладнюють доказування таких суспільно небезпечних діянь, а також їх кримінально-правову кваліфікацію».

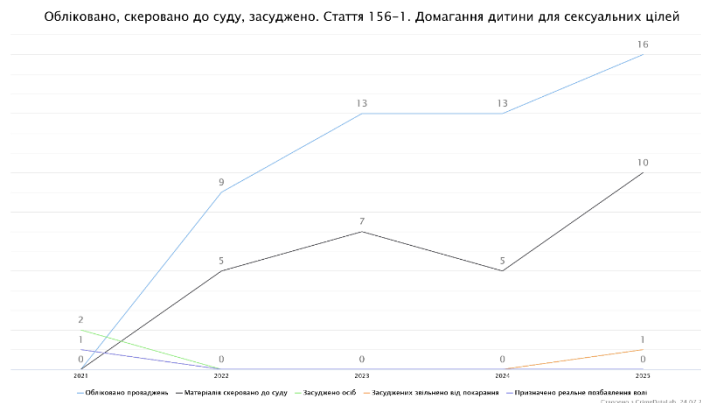
Крім того: «Наведене дозволяє стверджувати, що низький кількісний показник кримінальних правопорушень, передбачених ст. 156-1 КК України, та досудових розслідувань, які були завершені обвинувальним актом, а також обвинувальних вироків є свідченням не дієвої протидії, а неякісно сформульованої кримінально-правової заборони. Аргументом на користь вказаного є те, що під час оцінки проєкту законодавчого акту, відповідно до якого кримінальне законодавство мало бути доповнене статтею 156-1 Головним науково-експертним управлінням Верховної Ради України акцентувалась увага на потребі перегляду як диспозиції, так і санкції цієї кримінально-правової норми, що майже не було враховано в остаточній редакції. Ще одним аргументом є те, що досліджувана кримінально-правова норма з моменту закріплення у Кримінальному кодексі України не переглядалась та не удосконалювалась».

Відповідно потребують додаткової аргументації автора наступні запитання:

- На підставі яких даних (результатів дослідження, анкетування тощо) зроблено висновок автора про «високу латентність кримінальних

правопорушень, передбачених ст. 156-1 КК України, яка може бути пояснена як особливостями їх вчинення, так і ставленням потерпілих та їх законних представників до вчинення щодо них домагання»?

- Що включав системний аналіз судової практики, якщо згідно офіційної статистики в період 2022-2025 р.р. було постановлено лише один обвинувальний вирок?

- Застосовуючи елемент прогнозування, чи вважає автор, що запропонована нею редакція ст. 156-1 КК України може кардинально змінити цю ситуацію чи потрібні ще інші заходи?

- Чи можна робити висновок про неякісність сформульованої заборони на підставі того, що «що досліджувана кримінально-правова норма з моменту закріплення у Кримінальному кодексі України не переглядалась та не удосконалювалась»?

2. На с. 23 дисертації серед положень новизни «вперше» автор зазначає, що «на підставі результатів дослідження, отриманих під час аналізу досвіду криміналізації домагання дитини для сексуальних цілей у кримінальному законодавстві Іспанії, доведено доцільність доповнити ст. 156-1 КК України частиною четвертою, у якій передбачити таку кваліфікуючу ознаку як спосіб вчинення кримінального правопорушення. Аргументовано, що таким способом може бути пропозиція надання грошової чи іншої винагороди потерпілій особі чи третій особі, обман, застосування насильства (виділено мною – О.О.), а також погроза його застосування».

Обґрунтування цієї пропозиції розміщено на ст. 128 де зазначено, зокрема: «Наведена пропозиція також корелює із положеннями п. б ч. 1 ст. 18 Ланцаротської конвенції, де визначено, що кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення криміналізації такої умисної поведінки:... заняття діяльністю сексуального характеру з дитиною, коли: використовується примус, сила чи погрози **або насильство** (виділено мною – О.О.) здійснюється зі свідомим використанням довіри, авторитету чи впливу на дитину, зокрема в сім'ї, **або насильство** (виділено мною – О.О.) здійснюється в особливо вразливій для дитини ситуації, зокрема з причини розумової чи фізичної неспроможності або залежного становища [70]».

Проте, в запропонованій автором редакції цієї частини *«4. Дії, передбачені частинами першою-третьою цієї статті, поєднані з пропозицією надання грошової чи іншої винагороди потерпілій особі чи третій особі або з обіцянкою такої винагороди, обманом та/або погрозами, – карається...»* **не всі вказані положення знайшли відображення, що потребує додаткової аргументації автора.**

3. На с. 23 дисертації серед положень новизни *«вперше»* автор зазначає, що «із урахуванням положень Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства визначено потребу у доповненні ч. 3 ст. 156-1 КК України такою кваліфікуючою ознакою як вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч.ч. 1-2 КК України службовою особою з використанням службового становища. За результатами аналізу об'єктивної сторони кримінальних правопорушень, передбачених ч.ч. 1-2 ст. 156-1 КК України, доведено доцільність вилучення із ч. 3 цієї кримінально-правової норми такої кваліфікуючої ознаки як вчинення протиправного діяння за попередньою змовою групою осіб».

Відповідно додаткової аргументації автора потребують наступні запитання:

- На сторінці 176 автор вказує, що *«Враховуючи те, що ймовірність вчинення такого діяння у складі групи осіб за попередньою змовою є мінімальною, а також оскільки кримінальним законодавством у ст. 67 передбачено аналогічні обставини, які обтяжують покарання видається доцільним виключити таку кваліфікуючу ознаку із ст. 156-1 КК України»*. На сторінках ж 100-101, дискутуючи з О.Письменською, серед іншого зазначає: *«Домагання дитини для сексуальних цілей часто вчиняється з метою створення порнографічних предметів та або супроводжується їх розповсюдженням (на що вказують наявні вирoki). Відповідно створення порнографічних предметів також, здебільшого, вчиняється у складі групи осіб/організованих груп або злочинних організацій. Ймовірно саме це зумовило доцільність встановлення такої кваліфікуючої ознаки і для діяння, передбаченого ст. 156-1 КК України. Метою такого законодавчого рішення було забезпечення можливості суду обирати більш суворі види та розміри покарань»*.

Відповідно чи є доцільною така пропозиція?

- Стосовно кваліфікуючої ознаки *«вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч.ч. 1-2 КК України службовою особою з використанням службового становища»*, то на с. 169-170 автор зазначає, що *«У попередніх розділах вже розглядалось питання недоцільності встановлення для цього складу такої кваліфікуючої ознаки як домагання дитини для сексуальних цілей/втягнення у виготовлення дитячої порнографії членом сім'ї або особою, яка проживала з дитиною, що можна пояснити як особливостями об'єктивної сторони такого протиправного діяння, так і складністю доказування, що, скоріше за все, або унеможливить притягнення такої особи до кримінальної відповідальності або останню буде засуджено за вчинення іншого найбільш близького за складом кримінального правопорушення (скоріше за все – розбещення неповнолітніх). Одночасно із цим відкритим залишається питання щодо доцільності встановлення кваліфікованої кримінальної відповідальності за вчинення такого кримінального правопорушення особою, яка зловживала своїми повноваженнями»*. А також на

с. 172 «Проте, вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України особою, яка зловживала своїми повноваженнями можливе, наприклад, якщо така особа виконує обов'язок по догляду за дитиною в будинках дитини, дитячих будинках, школах-інтернатах тощо, а також, коли вона працює із дітьми – вихователі, вчителі, тренери дитячих спортивних шкіл, сімейні лікарі тощо».

Чи не вважає автор, що в даному випадку можна провести паралель і тут будуть ті ж труднощі притягнення до відповідальності? А також чи відносяться перелічені особи до службових осіб?

4. На сторінці 38 дисертації автор, даючи історичний аналіз становлення кримінальної відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей **Період радянського тоталітарного режиму** розпочинає зі слів «У Кримінальному Уложенні 1903 р. було приділено достатньо уваги статевим злочинам, вчинюваним щодо неповнолітніх».

Відповідно потребує уточнення чому автор документ царської росії відносить до цього історичного періоду?

5. Не можна погодитися з висновком автора викладеним на с. 55 дисертації: «Аналіз наведених положень зумовлює питання щодо доцільності закріплення у ч. 4 ст. 152 КК України законодавчої вказівки на наявність або відсутність добровільної згоди малолітньої особи. Так, після внесення змін до КК України, законодавець відмовився від розуміння насильства як способу вчинення зґвалтування. На заміну фізичному насильству, погрозі його застосування або використанню безпорадного стану особи, які були формами реалізації об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 152 КК України, у редакції до 06 грудня 2017 року було передбачено відсутність добровільної згоди потерпілої особи як обов'язкової ознаки зґвалтування. **Одночасно із цим логічним висновком є те, що відсутність добровільної згоди передбачає або опір з боку потерпілої особи, який має бути придушений кримінальним**

правопорушником у фізичний або психічний спосіб, або введення її у безпорадний стан (виділено мною – О.О.)».

Оскільки реакція потерпілої особи на зґвалтування може бути різною (в т.ч. пасивна покора та «застиглий переляк»), на що звертає увагу і ЄСПЛ і акцент, після вказаних змін, робиться саме на відсутності добровільної згоди (див., наприклад, Острогляд О.В. Роль рішень Європейського суду з прав людини у доказуванні в кримінальному провадженні // Європейські перспективи, №4. 2019. С. 190-196; Справа «М.С. проти Болгарії» (Case of M.C. v. Bulgaria) // [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-61521%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-61521%22]})).

6. Категорично не можна погодитися з положеннями викладеними автором на с. 56 «У більшості вироків, ухвалених у кримінальних провадженнях, розпочатих за фактом вчинення статевих кримінальних правопорушень щодо малолітніх осіб, розглядаючи випадки вчинення діяння, передбаченого ст. 155 КК України, суди обов'язково вказують на факт надання потерпілою особою добровільної згоди та відсутність насильства з боку кримінального правопорушника. Однак, виходячи зі змісту ч. 4 ст. 152 КК України видається, що наявність добровільної згоди не виключає можливості застосування положень норми (ймовірно мова йде про ст. 155 КК України – О.О.) абсолютно у всіх випадках, коли дії сексуального характеру, пов'язані із проникненням, вчиняються щодо малолітньої. Така ситуація може мати наслідком непослідовне та неоднакове застосування положень кримінального законодавства до осіб, які вступили із малолітніми у статевий контакт із проникненням за взаємною згодою (виділено мною – О.О.), а також на с. 140 «По-друге, не можна погодитись і з тим, що у ст. 155 КК України потерпілою не може бути малолітня особа. Диспозицією ч. 1 ст. 155 КК України передбачено кримінальну відповідальність за вчинення повнолітньою особою дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку. Відсутність

нижньої вікової межі свідчить про те, що малолітня особа також може бути потерпілою за ст. 155 КК України. Це також підтверджується судовою практикою».

В даному випадку мова йде про презумпцію «відсутності згоди», яку застосовують відповідно до ч.4 ст.152 в випадку зґвалтування особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди. Станом на зараз вік потерпілої особи за ст. 155 КК України 14-16 років (див., наприклад, Острогляд О.В. «Закон Ромео та Джульєтти» та його реалізація в кримінальному праві України: запрошення до дискусії. Науково-інформаційний вісник. Серія Право. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ ЗВО «Університет Короля Данила». 2023. Вип. 15 (27). Т. 2. С. 285-290).

Невірне розуміння обумовлено, за відсутності іншої, використанням судової практики до 2019 року.

7. На с. 187 автор вказує, що «Із урахуванням положень Ланцаротської конвенції, визнано доцільним звужити можливі способи вчинення досліджуваного протиправного діяння до одного – пропозиції зустрічі з **використанням інформаційно-комунікаційних систем** (виділено мною – О.О.), а першу частину примітки до ст. 156-1 КК України – виключити».

Діюча норма ст. 156-1 передбачає «з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій».

Ст. 23 ж Конвенції зазначає: Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення криміналізації умисної пропозиції, зробленої дорослою людиною за допомогою **інформаційно-комунікаційних технологій** (виділено мною – О.О.), зустрітися з дитиною, яка не досягла віку, передбаченого пунктом 2 статті 18 цієї Конвенції, для скоєння проти неї одного з правопорушень, передбачених підпунктом «а» пункту 1 статті 18 або підпунктом «а» пункту 1 статті 20 цієї Конвенції, якщо після цієї пропозиції відбулись істотні дії, що призвели до такої зустрічі.

Відповідно викликає сумнів доцільність такої пропозиції, що потребує додаткового обґрунтування автора.

Висловлені міркування та запитання не зменшують наукової цінності виконаного дисертаційного дослідження, носять дискусійний характер в межах наукового диспуту, і не впливають на загальне позитивне враження від виконаного дослідження.

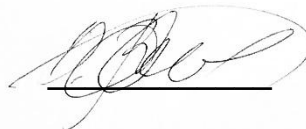
Опонент підтверджує факт **відсутності конфлікту інтересів** (ані реального, ані потенційного із дисертантом, її науковим керівником).

ВИСНОВОК:

дисертація Зборщік Аліни Олександрівни на тему «Кримінальна відповідальність за домагання дитини для сексуальних цілей» за своєю актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значущістю, якістю отриманих результатів, кількістю наявних публікацій та апробацій результатів дослідження, є завершеним, самостійним, комплексним науковим дослідженням та відповідає вимогам до оформлення дисертації, затвердженої наказом МОН України від 12 січня 2017 року № 40 та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (із змінами), а її автор – Зборщік Аліна Олександрівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі права за спеціальністю 081 «Право».

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ:

**кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права, публічного управління
та адміністрування
факультету національної безпеки,
права та міжнародних відносин
Державного університету
«Житомирська політехніка»**

Олександр ОСТРОГЛЯД